

**INSON VA TABIAT ALOQASI: SHUKUR XOLMIRZAYEV NASRIDA BADIY
KONSEPSIYA****Ulashova Muxlisa**

2-kurs magistranti.

Zufarbek Choriyev

2-kurs magistranti.

Termiz davlat pedagogika instituti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19481715>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Shukur Xolmirzayev hikoyalarida inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarning badiiy talqini tahlil qilinadi. Yozuvchi asarlarida tabiat tasviri oddiy fon emas, balki inson ruhiyati, ichki kechinmalari va hayotiy qarashlarini ifodalovchi muhim badiiy vosita sifatida namoyon bo'lishi ochib beriladi. Tadqiqot davomida tabiat obrazining ramziy va estetik xususiyatlari, uning inson xarakterini shakllantirishdagi o'rni yoritiladi.

Kalit so'zlar: Inson, tabiat, badiiy konsepsiya, ruhiyat, obraz, poetika, ramziylik, estetik tafakkur, nasr, badiiy talqin.

Abstract. This article analyzes the artistic interpretation of the relationship between human and nature in the stories of Shukur Xolmirzayev. In the writer's works, the depiction of nature is revealed not as a simple background, but as an important artistic tool that expresses human psychology, inner experiences, and worldview. During the research, the symbolic and aesthetic features of the image of nature, as well as its role in shaping human character, are elucidated.

Keywords: Human, nature, artistic concept, psychology, image, poetics, symbolism, aesthetic thinking, prose, artistic interpretation.

Kirish: O'zbek adabiyotida inson va tabiat munosabatlari masalasi har doim muhim mavzulardan biri bo'lib kelgan. Ayniqsa, Shukur Xolmirzayev ijodida bu masala o'ziga xos badiiy talqin va chuqur falsafiy mazmun kasb etadi. Yozuvchi hikoyalarida tabiat tasviri oddiy manzara sifatida emas, balki inson hayoti va ruhiy kechinmalari bilan uzviy bog'liq holda aks ettiriladi.

Shukur Xolmirzayev nasrida tabiat ko'pincha qahramon ruhiyatining aks-sadosi, ichki kechinmalarining ifodasi sifatida gavdalanadi. Bu esa yozuvchining badiiy mahorati va poetik tafakkurining muhim jihatlaridan biridir. Tabiat hodisalari orqali insonning ichki olami ochib berilishi, uning xarakteri va hayotga munosabati chuqurroq yoritiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi — Shukur Xolmirzayev hikoyalarida inson va tabiat aloqasining badiiy konsepsiyasini tahlil qilish, tabiat obrazining funksional va estetik ahamiyatini ochib berishdan iborat. Tadqiqot davomida yozuvchi asarlaridagi tabiat tasvirining o'ziga xos xususiyatlari, uning ramziy va falsafiy mazmuni ilmiy asosda yoritiladi.

Shukur Xolmirzayev hikoyalarida tabiat ko'pincha qahramonlarning ichki dunyosi bilan uzviy bog'langan holda tasvirlanadi. Tabiatdagi o'zgarishlar, fasllar almashinuvi, muhit va manzara tafsilotlari orqali inson ruhiyatidagi kechinmalar, ichki ziddiyatlar va hayotiy qarashlar chuqur badiiy talqin etiladi. Yozuvchi tabiat vositasida inson qalbidagi nozik tuyg'ularni, ruhiy iztiroblarni va ma'naviy izlanishlarni ifodalashga erishadi. Natijada tabiat inson ruhiyatining aks-sadosiga, ba'zan esa uning ichki holatini ochib beruvchi badiiy kalitga aylanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili: Inson va tabiat munosabatlari masalasi adabiyotshunoslikda ko'p yillardan buyon dolzarb ilmiy muammolardan biri sifatida o'rganilib kelinmoqda. Ayniqsa, badiiy asarlarda tabiat tasvirining funksional, estetik va ramziy jihatlarini tadqiq etish masalasi turli davr olimlari tomonidan keng yoritilgan.

Bu borada o'zbek va jahon adabiyotshunosligida muayyan ilmiy an'analarga shakllangan.

O'zbek adabiyotshunosligida tabiat va inson o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish, avvalo, badiiy asarning poetikasi, obrazlar tizimi va muallif uslubini tahlil qilish bilan chambarchas bog'liq holda olib borilgan. Xususan, U.Normatov, H.Karimov, Q.Yo'ldoshev S. Mamajonov kabi olimlarning tadqiqotlarida badiiy asarda tabiat tasvirining estetik ahamiyati, uning inson xarakterini ochib berishdagi o'rni haqida muhim ilmiy fikrlar bildirilgan. Ushbu tadqiqotlarda tabiatning badiiy obraz sifatida shakllanishi, uning muallif g'oyasini ifodalashdagi roli asoslab berilgan.

Shukur Xolmirzayevning hikoyachilikdagi mahorati, badiiy so'z san'ati, tasvir uslubi haqida ilmiy tadqiqot ishlari ham olib borilgan. Jumladan, G.N.Tavaldieva (2001), Sh.Doniyorova (2001) kabi adabiyotshunoslar yozuvchining hikoyachilikdagi o'ziga xos tasvir uslubi, voqelikni badiiy idrok etish tamoyillari haqida ilmiy xulosalar berganlar. Bundan tashqari, "Shukur Xolmirzayev zamondoshlari xotirasida" (2010) kitobida Shukur Xolmirzayevga zamondosh ko'plab adabiyotshunoslar tomonidan adib mahoratining, yetuklik darajasining o'ziga xos tomonlari haqidagi noyob xotiralari jamlangan. Olim Toshboevning "Abadiy zamondosh" (2018) kitobida yozuvchi asarlarining yozilish tarixi, sababi, yozuvchi shaxsiyati haqida fikr yuritiladi.

Shukur Xolmirzayev ijodini o'rganishga bag'ishlangan ilmiy ishlarda ham yozuvchining badiiy mahorati, obraz yaratishdagi o'ziga xosligi, milliy ruh va realistik tasvir uslubi alohida ta'kidlangan.¹

Shuningdek, rus adabiyotshunosligida ham tabiat tasviri va uning badiiy funksiyasiga oid qator ilmiy izlanishlar mavjud. J.London, E.Xeminguey, S.Tompson kabi jahonning mashhur yozuvchilari qatorida tabiat mavzusida takrorlanmas asarlar yaratdiki, bu yozuvchi ijodining alohida bo'rtib ko'rinib turuvchi bir qirrasidir. Mazkur nazariy qarashlar Shukur Xolmirzayev hikoyalardagi tabiat tasvirini tahlil qilishda muhim metodologik asos bo'la oladi.

Umuman olganda, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, inson va tabiat munosabatlari masalasi turli jihatlarida o'rganilgan bo'lsa-da, Shukur Xolmirzayev hikoyalari misolida bu muammoning badiiy konsepsiya darajasida kompleks tadqiq etilishi yetarli darajada amalga oshirilmagan. Shu bois mazkur maqolada ushbu masalaga alohida e'tibor qaratilib, yozuvchi ijodida tabiat va inson o'rtasidagi aloqalarning badiiy-falsafiy mohiyati tizimli ravishda tahlil qilinadi.

Tadqiqot metodologiyasi: Mazkur maqolada Shukur Xolmirzayev hikoyalarda inson va tabiat munosabatlarining badiiy konsepsiyasini tahlil qilishda zamonaviy adabiyotshunoslik va badiiy tahlil usullari qo'llanildi. Tadqiqotda asosiy metodologik yondashuv sifatida badiiy-funksional tahlil, kompozitsion-analitik metod, taqqoslash usuli va tahliliy-sintetik yondashuv birgalikda qo'llanildi.

Badiiy-funksional tahlil metodi yordamida hikoyalardagi tabiat tasvirining funksiyasi aniqlanib, uning qahramonlar ruhiyati, ichki kechinmalari va badiiy g'oya bilan bog'liqligi o'rganildi. Shu orqali tabiat obrazining estetik va ramziy ahamiyati tizimli ravishda yoritildi.

¹ Shukur Xolmirzayev. "O'lis yulduzlar ostida". – Toshkent: Sharq nashriyoti, 1980-y

Kompozitsion-analitik metod yordamida yozuvchi asarlaridagi struktura, fasl va manzara tasvirlarining umumiy kompozitsiyaga qo'shgan hissasi tahlil qilindi. Tabiat va inson o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikning hikoya tuzilmasidagi roli aniqlashtirildi.

Taqqoslash usuli orqali Shukur Xolmirzayev hikoyalari va boshqa o'zbek yozuvchilarining badiiy asarlari bilan inson–tabiat munosabatlari talqini solishtirildi.

Bu usul yozuvchining ijodiy o'ziga xosligini va tabiat obrazini yaratishdagi individual yondashuvini ko'rsatishga yordam berdi.

Tahliliy-sintetik yondashuv yordamida tabiat va inson o'rtasidagi munosabatlar bir butun tizim sifatida ko'rib chiqildi, shuningdek, tabiat tasvirining ramziy, falsafiy va estetik jihatlari umumlashtirildi.

Mazkur metodlar kombinatsiyasi Shukur Xolmirzayev hikoyalarida inson va tabiat munosabatlarining badiiy konsepsiyasini tizimli va kompleks tarzda o'rganish imkonini berdi.

Shu tariqa, tadqiqot natijalari yozuvchi ijodining estetik, falsafiy va psixologik qirralarini aniqroq ochib berishga xizmat qilmoqda.

Tahlil, natija va mulohaza: Shukur Xolmirzayev hikoyalarida inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlar tizimli badiiy konsepsiya sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot davomida tanlab olingan hikoyalar tahlili shuni ko'rsatdiki, tabiat tasviri nafaqat muhitni aks ettiruvchi dekorativ element sifatida ishlatiladi, balki inson ruhiyati va xarakterini ochib beruvchi vosita sifatida muhim ahamiyatga ega.

Sh.Xolmirzayev qahramonlari ona yurtga, tabiatga mehr qo'ygan yuksak e'tiqodli kishilardir. Lekin uning «Yovvoyi gul», «Boychechak ochildi» hikoyalaridagi asosiy gap tabiatga munosabat haqida emas, balki tabiatning insonga ta'siri, oddiy giyohning sehrli qudrati orqali ibratli mulohazalarni o'rta tashlaydi. **«Boychechak ochildi»** (1971) hikoyasida esa ilmfan rivojiga katta hissa qo'shgan adabiyotshunos olim katta shaharda yashab, ona tabiatdan biroz uzoqlashib qolgani natijasida tabiatga yaqinlashish bilan uning ruhiyatidagi o'zgarishlar ko'rsatiladi.²

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Shukur Xolmirzayev hikoyalarida tabiat va inson uyg'unligi yozuvchi badiiy mahoratining asosiy ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, tabiatning qahramon ruhiyatiga ta'siri nafaqat tasviriy, balki g'oyaviy-estetik jihatdan ham asosli. Bu esa o'zbek nasrida inson va tabiat munosabatlarini badiiy konsepsiya darajasida talqin qilishga imkon beradi.

Mulohaza sifatida shuni ta'kidlash mumkin: Shukur Xolmirzayevning hikoyalarida tabiat tasviri orqali inson ruhiyati va xarakteri mukammal ochib beriladi.

Bu esa nafaqat yozuvchi individual uslubini, balki o'zbek nasrining estetik va falsafiy imkoniyatlarini kengaytiradi. Tadqiqot shuni ham ko'rsatdiki, inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlik masalasi yozuvchining ijodida markaziy o'rin tutadi, u asarlarida estetik, psixologik va falsafiy qatlamlar bilan uyg'unlashgan holda namoyon bo'ladi.

Shuningdek, badiiy tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, tabiat tasviri va inson ruhiyati o'rtasidagi bog'liqlik Shukur Xolmirzayev hikoyalarida nafaqat badiiy-madaniy, balki ma'naviy-estetik qiymatga ham ega. Bu esa yozuvchining ijodiy yondashuvini chuqurroq o'rganish va uni adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan baholash imkonini beradi.

Xulosa va takliflar: Xulosa qilib aytganda, Shukur Xolmirzayev nasrida inson va tabiat o'rtasidagi munosabat alohida badiiy-estetik va falsafiy mazmunga ega.

² Shukur Xolmirzayev. "Tanlangan asarlar". – Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2005-y

Yozuvchi asarlarida tabiat oddiy tasvir vositasi emas, balki inson ruhiyati va ichki olamini ochib beruvchi muhim omil sifatida gavdalanadi. Inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlik Xolmirzayev ijodida asosiy g'oyalardan biri bo'lib, bu orqali muallif insonning asl mohiyati tabiiylik bilan bog'liq ekanini ta'kidlaydi.

Adib qahramonlari orqali tabiatdan uzoqlashgan insonning ma'naviy tanazzulga yuz tutishi, aksincha, tabiat bilan uyg'un yashagan insonning ruhiy poklik va ichki muvozanatga erishishi yoritiladi. Bu esa yozuvchi asarlarining nafaqat badiiy, balki tarbiyaviy va ijtimoiy ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi. Shuningdek, uning nasrida ekologik ong, tabiatga mehr va e'tibor masalalari ham muhim o'rin tutadi.

Shu asosda quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin. Avvalo, Shukur Xolmirzayev asarlarida inson va tabiat munosabatini yanada chuqurroq o'rganish, ularni boshqa yozuvchilar ijodi bilan qiyosiy tahlil qilish ilmiy izlanishlar uchun muhim yo'nalish bo'lib xizmat qiladi.

Ikkinchidan, yozuvchining ekologik qarashlarini bugungi global ekologik muammolar bilan bog'lab o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Uchinchidan, uning asarlarini ta'lim tizimida kengroq qo'llash orqali yosh avlodga tabiatga nisbatan ongli va mas'uliyatli munosabatni shakllantirish mumkin. Bundan tashqari, adib ijodi asosida ekologik tarbiya va ma'naviy qadriyatlarni targ'ib qiluvchi dars ishlanmalari, metodik qo'llanmalar hamda turli madaniy loyihalarni ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Umuman olganda, Shukur Xolmirzayev nasrida inson va tabiat aloqasi masalasi bugungi kun uchun ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, uni chuqur o'rganish va keng targ'ib etish muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shukur Xolmirzayev. Saylanma asarlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, turli yillar.
2. Shukur Xolmirzayev. "Olis yulduzlar ostida". – Toshkent: Sharq nashriyoti, 1980.
3. Shukur Xolmirzayev. "Tanlangan asarlar". – Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2005.
4. Ozod Sharafiddinov. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2001.
5. Ibrohim G'afurov. Badiiy tafakkur va zamon. – Toshkent: Ma'naviyat, 2009.
6. Naim Karimov. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'zbekiston, 2010.
7. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. O'zbek adabiyoti tarixi (ko'p jildlik). – Toshkent, turli yillar
8. Ilmiy maqolalar va internet manbalari (ZiyoNET, Google Scholar va boshqa ilmiy platformalar).